

УДК 340.12(477)+347.4(477)

Жанна Завальна,

докт. юрид. наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Ольга Розгон,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ ЗА 24 ГОДИНИ

У статті досліджується правова природа договірної регулювання відносин, що виникають під час реєстрації шлюбу за 24 години. Проведено аналіз правосуб'єктності суб'єктного складу відносин, що регулюються в договірній формі, зокрема, статус сторін досліджується на наявність ознак цивільної, сімейної, адміністративної, господарської правосуб'єктності в сторін договору. Придільено увагу предмету договірної регулювання цих відносин та встановлено, що предметом такого договору є послуги, пов'язані з наданням адміністративних послуг, зокрема, державною реєстрацією шлюбу.

Ключові слова: реєстрація шлюбу, державна реєстрація, послуга, адміністративна послуга, правосуб'єктність, компетенція, договір, юридичний факт.

Постановка проблеми. Наразі одним із різновидів послуг, які надають відділи державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційних служб України (далі – ДРАЦС), є реєстрація шлюбу за одну добу. Серед переваг реєстрації шлюбу за новою процедурою можна назвати те, що проект «Шлюб за 24 години» дає можливість закоханим парам вільно розпоряджатись своїм часом і не залежати від строків, які зазвичай встановлюються у відділах ДРАЦС. Уся процедура державної реєстрації шлюбу з моменту подання заяви триває не більше доби, наприкінці якої особи, які скористались послугою «експрес-одруження», можуть отримати свідоцтво про шлюб у прискореному режимі.

Найбільшу популярність реєстрація шлюбу за прискореною процедурою здобула в таких країнах, як Литва, Латвія, Чехія, Німеччина та Молдова. Розробляючи проект «Шлюб за 24 години», Україна поставила собі за мету вивести надання адміністративних послуг в Україні на якісно новий, європейський рівень, перейняти позитивний світовий досвід [1].

З метою апробації європейських стандартів у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, спрямованих на створення сприятливих умов для отримання фізичними особами адміністративних послуг у зазначеній сфері та забезпечення реалізації гарантованого державою права на шлюб, зокрема й для учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 502-р запроваджена реалізація пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу в скорочені строки за обраними заявниками місцем.

Пілотний проект «Державна реєстрація шлюбу за 1 добу» передбачає можливість проведення державної реєстрації шлюбу в місці та в строк, визначений заявниками, у тому числі в день подання відповідної заяви. Отже, Кабінет Міністрів України вирішив ліквідувати застарілий і бюрократичний порядок реєстрації шлюбу, скоротивши цю процедуру з 30 днів до 1 доби, та ввести пілотний проект, який діє паралельно з попередньою системою оформлення шлюбних відносин, на підставі Наказу Міністерства юстиції України «Про реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» від 22 липня 2016 р. № 2247/5.

Дія розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 502-р поширюється на такі міста, як Київ, Львів, Одеса, Херсон, Маріуполь та Северодонецьк. Крім цього, Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до пункту 1 розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 502» від 28 грудня 2016 р. № 1068-р розширено перелік міст, де запроваджено пілотний проект щодо державної реєстрації шлюбу, – додані Вінниця, Дніпро, Луцьк, Миколаїв, Кам'янець-Подільський, Рівне, Житомир, Харків і Суми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної реєстрації шлюбу висвітлене в працях Е. Багача, Ю. Білоусова, Б. Левіцького та О. Лозової.

У зарубіжній і вітчизняній науці й практиці дослідження адміністративних послуг сформувались певні теоретико-методологічні підходи, які знайшли відображення в розвідках таких учених, як В. Авер'янов, В. Бакуменко, О. Берданова, М. Браун, В. Вакуленко, С. Жарая, Ю. Жук, І. Коліушко, А. Ліпенцев, В. Тимошук,

А. Чемерис та інші. Вирішенню питань договорів про надання послуг у цивільному праві присвятили наукові пошуки А. Довгерт, Н. Кузнецова, Ю. Коренга, Р. Майданик, Н. Саніахетова, М. Суєвалова, Є. Харитонов.

Розробки зазначених авторів присвячені теоретичним і практичним питанням надання цивільних та адміністративних послуг, здійсненню повноважень державної реєстрації шлюбу, встановленню й договірному регулюванню правових відносин щодо надання послуг у різних сферах життя. У працях запропоновано певні шляхи вирішення існуючих проблем, однак вони не висвітлюють питання договірному регулюванню відносин, що виникають за державної реєстрації шлюбу в Україні за 1 добу, яка стала досить популярною завдяки однойменному пілотному проекту.

Існує проблема невизначеності сутності й ролі договірному регулюванню відносин, що виникають під час організації державної реєстрації шлюбу.

Мета статті полягає в розмежуванні двох юридичних фактів та визначенні ролі для наслідків виникнення в сімейній сфері. Аналізуються норми чинного законодавства, що регулюють договір про організацію державної реєстрації шлюбу, та норми сімейного законодавства про реєстрацію шлюбу.

Виклад основного матеріалу. Для визначення можливості застосування договірному регулюванню й характеристики самої форми договірному регулюванню та юридичних наслідків, які вона викликає, пропонується провести аналіз елементів, які відіграють знакову, керівну роль у визначенні сутності самих відносин, у яких має застосовуватись договірна форма. Визначальними елементами в договірному регулюванні відносин, що пов'язані з організацією державної реєстрації шлюбу, можуть бути сутність відносин, що визначають предмет договору, та вид здійснюваної правосуб'єктності.

Відповідно до ст. 901 Цивільного кодексу України послуга, а точніше *предмет договору про надання послуг*, визначається з використанням категорії «дія», або «діяльність» [2].

Порядком надання платних послуг відділами державної реєстрації актів цивільного стану від 27 грудня 2010 р. № 3335/5 [3] визначено, що платні послуги надаються відділами державної реєстрації актів цивільного стану управлінь державної реєстрації головних територіальних управлінь юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, районними, районними в містах, міськими (міст обласного значення), міськрайонними, міжрайонними відділами державної реєстрації актів цивільного стану головних територіальних управлінь юстиції відповідно до Переліку платних послуг, які можуть надаватися відділами державної реєстрації актів цивільного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2010 р. № 1168. Водночас зазначений порядок роз'яснює, що прийняття заяви під час прове-

дення державної реєстрації шлюбу в порядку, встановленому ст. 33 Сімейного кодексу України (далі – СК України), *не є платною послугою*.

Договір на *організацію* державної реєстрації шлюбу своїм предметом має організацію цього заходу в найкоротший термін. Отже, дві позиції, за якими домовляються сторони, змінюють положення чинного законодавства. По-перше, відбувається скорочення терміну реєстрації шлюбу проти того, який вказаний у законодавстві. По-друге, час реєстрації вказується фізичними особами – нареченими. Скорочення можливе за наявності поважних причин, які оцінює керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану та дозволяє державну реєстрацію шлюбу до спливу цього строку. Тобто ця особа уповноважена на прийняття таких рішень і здійснення таких дій. Виникає питання: чи буде легітимною зміна імперативних норм чинного законодавства щодо договірному порядку фізичними особами?

Державна реєстрація шлюбу перебуває у виключній компетенції органів реєстрації актів цивільного стану. За загальним правилом, установленим ч. 1 ст. 32 СК України, шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу; якщо існують певні *поважні причини* (наприклад, тяжка хвороба одного з наречених, майбутнє тривале відрадження одного з наречених тощо), реєстрація шлюбу може бути проведена до спливу визначеного строку.

У разі, коли існуватимуть *особливі обставини* (наприклад, вагітність нареченої, народження нею дитини, безпосередня загроза для життя нареченої чи нареченого, викликані бойовими діями, епідеміями, стихійним лихом, наявністю відомостей, які свідчать про те, що стосовно нареченого чи нареченої може бути здійснено замах на вбивство), шлюб між особами може бути зареєстрований у день подання заяви про реєстрацію шлюбу або в будь-який інший день, зазначений нареченими. Отже, норма ст. 32 СК України про наявність поважних причин або особливих обставин, які вказують на можливість відступу від загального правила щодо строку для державної реєстрації (1 місяць), залишається чинною.

Аналізуючи цю норму чинного СК України, можна стверджувати, що вона суперечить Наказу Міністерства юстиції України «Про реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» від 22 липня 2016 р. № 2247/5. Проте СК України має вищу юридичну силу, ніж зазначений наказ, тому вважаємо, що СК України потребує внесення змін, оскільки реєстрація шлюбу за цим проектом здійснюється ніби на підставі поважних причин чи особливих обставин, які вказують на можливість відступу від загального правила щодо строку для державної реєстрації (1 місяць), що призводить до порушення закону. За невнесення таких змін до чинного СК України гостро стоятиме питання про законність шлюбів, укладених на основі порядку, встановленого підзаконними актами, що не корелюється з основним законодавчим актом у сімейній сфері.

Наказ Міністерства юстиції України «Про реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» від 22 липня 2016 р. № 2247/5 передбачає укладення договору про надання послуги з організації проведення державної реєстрації шлюбу, що укладається між заявниками та організатором державної реєстрації шлюбу. У результаті аналізу нормативного регулювання й примірною договору, що наводиться в зазначеному наказі, мова йде не про здійснення самої державної реєстрації, а про її організацію. Так, вбачається, що *організація державної реєстрації* є додатковою дією, яка полягає в наданні місця для проведення реєстрації, що є важливою подією в житті наречених. Організація державної реєстрації шлюбу не є адміністративною послугою, оскільки за своєю суттю не має фіксацію юридичного факту й занесення його в державний реєстр. Організаційний характер дій, здійснюваних організатором послуг, скоріше вказує на предмет господарського права, у який включені організаційні відносини. Саме за цією ознакою послуги й відносини не можна віднести до цивільно-правових, оскільки організаційні відносини не включені до предмета цивільно-правового регулювання. Так само організація, організаційні дії як діяльність не є предметом правового регулювання й сімейних відносин, а для визнання цих відносин предметом адміністративно-правового регулювання не вистачає такої ознаки, як наявність в однієї зі сторін договору владного повноваження.

Продовжимо дослідження *договору організації державної реєстрації шлюбу за видом здійснюваної учасниками договору правосуб'єктності*. Фізичні особи, які мають бажання здійснити державну реєстрацію шлюбу в скорочений час, укладають письмовий договір із ДРАЦС, визначений як примірний у Наказі Міністерства юстиції України «Про реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» від 22 липня 2016 р. № 2247/5, у якому сторонами договору зазначаються надавач послуг з організації державної реєстрації шлюбу з одного боку та чоловік і жінка, які мають намір укласти й зареєструвати шлюб, – з іншого.

Організатором, тобто надавачем послуг є юридична особа публічного права, яка отримала позитивне рішення на своє клопотання про надання можливості організації державної реєстрації шлюбу. У цьому разі наявна господарсько-правова правосуб'єктність, оскільки здійснюються права й обов'язки, притаманні суб'єкту господарювання. У результаті аналізу нормативних актів, що регулюють це питання, виявлено, що ДРАЦС не передає повноваження на здійснення державної реєстрації організатору державної реєстрації шлюбу, а сама реєстрація здійснюється представником ДРАЦС.

Друга сторона аналізованого договору має особливий суб'єктний склад – майбутнє подружжя, чоловіка та жінку відповідного віку й дієздатності, які не мають перешкод до укладення шлюбу. Ними здійснюється сімейна правосуб'єктність із реалізацією права на шлюб з усіма подальшими наслідками. Однак виникає цікава ситуація, коли фізичні особи, укладаючи

цей договір, реалізують право на шлюб, проте такий договір сам по собі не є підставою для виникнення шлюбних відносин і не викликає наслідків, притаманних сімейним відносинам. Маємо на увазі, що ним не встановлюються особисті немайнові й майнові права подружжя.

Необхідно проводити чітку межу між двома видами правовідносин – *шлюбними та передшлюбними*. Обидва види правовідносин виникають виключно між нареченими (після реєстрації шлюбу – подружжям). Однак підставою виникнення *передшлюбного правовідношення є договір* на організацію державної реєстрації шлюбу. Підставою ж виникнення *шлюбного правовідношення є сукупність юридичних фактів* (юридичний склад), останнім із яких є реєстрація шлюбу.

Залежно від підстав виникнення особисті немайнові права подружжя поділяються на такі види: 1) ті, що виникають у суспільстві з моменту народження людини, проте у зв'язку з укладенням шлюбу набувають особливого сімейно-правового впровадження; 2) ті, що виникають у чоловіка й жінки на підставі укладення шлюбу; 3) ті, для виникнення яких має бути наявність зареєстрованого шлюбу та смерть одного з подружжя в такому шлюбі. Зміст майнових правовідносин, що виникають між подружжям, утворюють майнові права й обов'язки, у яких особливу роль відіграє виникнення законного чи договірною режиму майна.

Іншим учасником аналізованого договору є відділ ДРАЦС, який бере участь у виконанні цього договору як третя особа. Присутність представника такого органу в місці й у час, вказаний у договорі, забезпечує організатор, надаючи заявку на проведення державної реєстрації та договір про надання послуг з організації проведення державної реєстрації шлюбу. Відділи державної реєстрації актів цивільного стану здійснюють надання адміністративної послуги – реєстрацію шлюбу – на підставі визначених у Наказі Міністерства юстиції України «Про реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» від 22 липня 2016 р. № 2247/5 повноважень. Беручи участь у виконанні договору про організацію державної реєстрації шлюбу, вони не є стороною цього договору, проте є обов'язковими його виконавцями, оскільки в ході реєстрації шлюбу відділи ДРАЦС здійснюють свою компетенцію відповідно до імперативних норм адміністративного законодавства.

У результаті аналізу норм і правового регулювання цих відносин зафіксовані такі явища:

1) відсутність адміністративно-правового та цивільно-правового складників послуг щодо організації державної реєстрації шлюбу;

2) наявність господарсько-правових ознак у предметі договору та виді відносин, що регулюються цим договором;

3) здійснення суб'єктним складом договору мультігалузевий правосуб'єктності: організатори державної реєстрації шлюбу – комунальні підприємства під час здійснення організаційних дій виконують права й обов'язки, проте не повноваження, що спрямовані на виконання

владних, контрольних функцій, тобто можна говорити про наявність господарсько-правової правосуб'єктності; фізичні особи здійснюють сімейно-правову правосуб'єктність, реалізуючи своє право на шлюб; відділи державної реєстрації актів цивільного стану, надаючи адміністративну послугу, здійснюють визначену законодавством компетенцію.

Висновки

Таким чином, аналіз у галузевому розрізі не може дати чіткі відповіді на питання щодо характеристики правових явищ та інститутів, які виникають у нових умовах суспільного життя. Вважаємо за доцільне відслідковувати за тими чи іншими якісними або кількісними параметрами логічне співвідношення й відповідність принципів і методів регулювання приватної та публічної сфери, а отже, сприйняття інституту в цілому. На прикладі дослідження договору організації державної реєстрації шлюбу можна виокремити набагато більше корисних характеристик, ніж класична характеристика за класичними параметрами визначення галузей права. Прикладом може стати виокремлення юридичних фактів та визначення їх ролі у виникненні прав та обов'язків учасників відносин. Так, з огляду на здійснене дослідження необхідно розрізнити два юридичні факти: факт державної реєстрації шлюбу, що здійснюється державним органом і викликає сімейні права й обов'язки, та факт укладення договору про

організацію державної реєстрації шлюбу комунальним підприємством, що є юридичною особою публічного права, який не викликає сімейні й адміністративні відносини.

Наведені висновки не є остаточними в дослідженні договірному регулюванні відносин із надання послуг у приватній та публічній сфері, оскільки розв'язання зазначених практичних проблем вимагає додаткового наукового дослідження й обґрунтування. Результати цього наукового пошуку можуть бути використані в подальшому дослідженні проблем договірному права, адміністративних послуг і сімейно-правових відносин.

Список використаних джерел:

1. Куценко С. Справи сімейні: як функціонує проект «шлюб за добу» / С. Куценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/skutsenko/article/24895.aspx>.
2. Донець А. Правові ознаки послуги як об'єкта цивільних прав / А. Донець // Актуальні проблеми приватного права : матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 93-й річниці з дня народження В.П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2015 р.). – Х., 2015. – С. 285–290.
3. Про затвердження Порядку надання платних послуг відділами державної реєстрації актів цивільного стану : Наказ Міністерства юстиції України від 27 грудня 2010 р. № 3335/5 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 101. – С. 252. – Ст. 3650. – Код акта 54282/2010.

В статье исследуется правовая природа договорного регулирования отношений, возникающих при регистрации брака за 24 часа. Проведен анализ правосубъектности субъектного состава отношений, регулируемых в договорной форме, в частности, статус сторон исследуется на наличие признаков гражданской, семейной, административной, хозяйственной правосубъектности у сторон договора. Уделено внимание предмету договорного регулирования этих отношений и установлено, что предметом такого договора являются услуги, связанные с предоставлением административных услуг, в частности, государственной регистрацией брака.

Ключевые слова: регистрация брака, государственная регистрация, услуга, административная услуга, правосубъектность, компетенция, договор, юридический факт.

The article deals with the legal nature of contractual regulation of relations arising during the registration of marriage for 24 hours. The analysis of the legal personality of the subject composition of relations regulated in a contractual form is carried out, in particular, the status of the parties is examined for signs of civil, family, administrative, economic personality of the parties to the contract. Attention has been paid to the subject of contractual regulation of these relations and it is established that the subject of such a contract is services related to the provision of administrative services, in particular, state registration of marriage.

Key words: marriage registration, state registration, service, administrative services, legal competence, contract, legal fact.

